

Роля *tertium comparationis* пры экстравертным вывучэнні твораў мастацкай літаратуры

Я.І. Мірончык

Сёння не навіна, што псіхалогія і эстэтыка дапамагаюць навучэнцу больш-менш адэкватна вызначыць ідэалы паўнавартаснага чалавечага жыцця. Пры гэтым, паміж псіхалагічным падыходам да аналізу мастацкага твора і эстэтычным існуе фундаментальнае адрозненне. Псіхалогія мае дачыненне да медыцыны, а эстэтыка – да мастацтва.

Шматлікія сацыяльна-псіхалагічныя творы мастацкай літаратуры, якія адлюстроўваюць разнастайныя праблемы жыцця грамадства і выконваюць дыдактычную функцыю, сваім зместам заўсёды бяруць пачатак у сферы свядомага чалавечага вопыту творцы. Але, перш чым аналізаваць мастацкі твор, навучэнцы, якія прафіліруюцца на філалагічна-творчыя спецыяльнасці, павінны мець уяўленні аб інтравертных і экстравертных адносінах мастака да твора працэсу. Калі інтравертныя адносіны характарызуюцца суб'ектыўна-свядомымі намерамі і мэтамі мастака ў дачыненні да аморфнага мастацкага твора, то экстравертныя адносіны абумоўлены падначаленнем пісьменніка (суб'екта) патрабаванням мастацкага твора (аб'екта). Псіхалаг К.Г. Юнг разглядаў творчы працэс як жывую істоту, імплантаваную ў чалавечую псіхіку нейкай “чужой” воляй, “чужым” натхняльнікам. Гэты вышэйшы імператыў у аналітычнай псіхалогіі называецца *tertium comparationis* (аўтаномны комплекс). Навучэнцы павінны быць падрыхтаванымі да незвычайных формаў і зместу, думак, успрымаемых інтуітыўна, мовы і вобразаў, якія выконваюць функцыю сапраўдных сімвалаў. Менавіты гэтыя сродкі ўказваюць на глыбінны сэнс творчасці, недасягальны для нашай свядомасці.

Выказвання беларускага пісьменніка Янкі Брыля наконт сутнасці лірычнага героя у мастацкай прозе: “Вас когды-нібудзь били по обнаженному сердцу?...” – немагчыма асэнсаваць аналітычна, праз свядомасць. Але магчыма ўспрыняць як нешта роднаснае нам праз падсвядомасць.

Менавіта пад парогам свядомасці, як сцвярджае К.Г. Юнг, знаходзіцца “калектыўнае несвядомае”, якое не можа “ўспомніцца” нам пры дапамозе толькі аналітычных метадык, бо яно ніколі не было ні падаўлена, ні забыта. “Калектыўнае несвядомае” ніяк не можа вынікаць з падсвядомасці канкрэтнага чалавека. Яно ўзнікае ў сферы несвядомай міфалогіі праз сімвалы, першабытныя вобразы, якія з'яўляюцца агульнай спадчынай чалавецтва. Пры гэтым, “калектыўнае несвядомае” нельга ідэнтыфікаваць як матэрыяльны аб'ект. Са старажытных часоў яно дайшло да нас у спецыфічных формах мнеманічных вобразаў, а праз анатамічныя структуры мозга склала аснову нашай спадчынасці. Іначай кажучы, мы маем справу са здольнасцямі і іншымі патэнцыйнымі ўласцівасцямі псіхікі індывіда, якія абумоўліваюць якасць чалавечай фантазіі ў кантэксце апыржальных ідэй.

Каб навучыць слухачоў падрыхтоўчага аддзялення метадыцы абстрактнага, навуковага разумення несвядомых працэсаў, якія спрычынены першавобразамі (архетыпамі), трэба ўвесці ў працэс навучання пэўныя

паняцці, якія дапамогуць класіфікаваць шматлікія аднатыпныя перажыванні праз мноства фігур міфалагічнага пантэона.

Эстэтычныя ідэалы, выпрацаваныя нашымі продкамі на працягу стагоддзяў, дапамагаюць нам сёння вызваліць схаваныя сілы інстынкту, непадуладныя нашай свядомай волі. Найбольш эфектыўныя ідэалы, выяўленыя ў варыянтах архетыпа, не маюць нічога агульнага з алегорыяй, але пазначаны сімваламі-кодамі, расшыфраваўшы якія, мы зможам спасцігнуць вопыт перажыванняў нашых продкаў. Першабытны вобраз гаворыць тысяччу галасоў; ён зачароўвае нас і ў той жа час трансплантуе наш асабісты лёс у лёс чалавецтва. Больш таго, ён абуджае ў нас станоўчыя сілы, якія заўсёды дапамагалі чалавецтву супрацьстаяць цемрашальству і самазнішчэнню. У гэтым і заключаецца сакрэт вялікага мастацтва і яго ўздзеяння на нас.

Творчы працэс складаецца з пачатковага этапа несвядомай актывацыі архетыпічнага вобраза, этапа яго апрацоўкі і афармлення ў закончаным мастацкім творы. Найбольш выразныя архетыпы можна вылучыць, паводле вучэбнай праграмы, у творах пісьменнікаў-рамантыкаў XIX стагоддзя, Янкі Лучыны, Францішка Багушэвіча, Ядвігіна Ш., Алеся Гаруна, Купалы і Коласа, Максіма Гарэцка і іншых. Асаблівае месца ў творчасці беларускіх пісьменнікаў займае ідэал “Радзімы-маці”. Сімвалічны вобраз “Маці” – магічны код роднай зямлі (роднай старонкі). Архетыпічнай тут з’яўляецца містычная сувязь чалавека з зямлёй, на якой знаходзіцца яго адзіны прытулак у гэтым неабсяжным сусвеце, на якой засталіся духі яго продкаў. Асабліва моцна гэтыя містычныя сілы выяўляюцца ў драме Янкі Купалы “Раскіданае гняздо”, у яго паэме “На куццю, у паэме Якуба Коласа “Новая зямля”, у раманах Міхася Зарэцкага, Кузьмы Чорнага, Івана Мележа, Вячаслава Адамчыка. Вялікую цікавасць у творах беларускіх пісьменнікаў выклікаюць архетыпы Дрэва, Лесу, Шляху і Скарбу беларусаў. Своеасаблівым ключом для разгадкі гэтых вобразаў можа быць архетыпічны вобраз мудрага Старца-чараўніка (жраца-жабрака), які, падобны Сталкеру, выпрабоўвае чалавека праз ашуканства, спакусу і нават распуству, каб навучыць яго распазнаваць шматгранныя праявы рэальнага жыцця.

Першабытныя вобразы з архаічнага падсвядомага падобны на дзверы ў чалавечы свет, праз якія містычныя сілы так ці іначай уздзейнічаюць на нашу псіхіку і нясуць нас на крылах фантазіі да нечага больш высокага, чым проста асабісты лёс. Сапраўдны мастак слова надае форму, часам нечаканую, нявыказаным памкненням чалавецтва і сваёю творчасцю ўказвае шлях (шлях як архетып) да іх здзяйснення.